

ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАР // МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ // INTERNATIONAL RELATIONS

ДЖУМАЕВ РУСТАМ

сиёсий фанлар доктори, профессор, ТДШУ

Замонавий конфликтологияни ривожлантириш масаласига оид

Аннотация. Республикаимизнинг мустақилликка эришиши даврини юртимизда замонавий сиёсий фанларнинг дастлабки ривожланиши нуқтаси деб эътироф этиши мумкин. Сиёсатишунослик эса фан сифатида мамлакатнинг олий таълим муассасаларида 1993 йилдан бошлаб ўқитила бошланди. Маълумки, шаклланиши ва ривожланиши жараёнида сиёсий фанлар мустақил тараққиётнинг барча қийинчиликлари, зиддиятлари ва конфликтларини ўз генезисида акс эттирди. Йиллар давомида мавжуд бўлган сунъий таққиқ нафақат сиёсатишуносликда илмий изланишларни музлатишиди, балки реал сиёсий жараёнларни ҳам объектив таҳлил қилинишини тўхтатиб қўйди. Бунинг натижасида сиёсатишунослик фан сифатида бизнинг мамлакатимизда бошқа давлатлардаги сиёсий фанларга нисбатан ривожланишидан анча ортда қолди. Бугунги кунга келиб, Ўзбекистон сиёсатишунослари учун XXI аср талабларига ҳамда юртимизда олиб борилаётган кенг қўламли ислохотларга мос равишда изланишларга тўртки бериши имконияти яратилмоқда. Сиёсий фанларда давом этаётган интеграция ва дифференциация жараёнлари нафақат янги метод ва методологик ёндашувлар, балки сиёсий фанлар тизимида янги йўналишлар шаклланишига сабаб бўлди. Мазкур йўналишлардаги тадқиқотларни нафақат олий таълим юртлирида, балки “ақл марказлари” даражасида ҳам ривожлантириши лозим. Ҳозирда сиёсий “товарлар”- таълимотлар, назариялар, зоялар оқими билан бир қаторда, уларнинг яратувчиси бўлган инсонларнинг дунёқараши ва амалий фаолияти доираси ҳам кенгайиб бормоқда. Бу ҳол турфа манфаатли муносабатларнинг пайдо бўлишига, манфаат йўналиши қарама-қаршилигига, баъзан тўқнашувларга ҳам сабаб бўлмоқда. Кишилар орасида бундай кайфиятнинг шаклланиши кўпинча ечимда нотўғри йўлнинг танланишига, оқибатда, турфа хил ларзаларнинг рўй беришига олиб келмоқда. Сиёсий фан тармоқларидан бири ҳисобланадиган конфликтология эса жамиятдаги ижтимоий конфликтлар динамикаси, уларнинг сабаблари, шунингдек, конфликтлар типологияси, формаларини ҳамда конфликтларни бартараф этишининг назарий-илмий асосларини тадқиқ этувчи фан бўлиб, уни ўрганиши инсон учун, энг аввало, ўз “инсонийлик табиатини” чуқур англаб етишида муҳим аҳамият касб этади. Жамиятдаги конфликтларни четдан кўринишига қараб, оддий бир сўз билан у ёки бу конфликт деб изоҳлаб қўйиши мумкин. Бироқ ўша конфликтни бартараф этиши ёки назарий-таҳлилий жиҳатдан ўрганиши жараёнида унинг нақадар серқирра эканлигига амин бўламиз.

Таянч сўз ва иборалар: сиёсий фанлар, сиёсатишунослик, халқаро муносабатлар, жаҳон сиёсати, “ақл марказлари”, конфликт, конфликтология, конфликтолог, сиёсий кризис-менежмент, сиёсий маркетинг ва менежмент, сиёсий PR.

Аннотация. Период независимости республики можно признать отправной точкой развития современной политической науки в нашей стране. Политология преподается

как наука в высших учебных заведениях страны с 1993 года. Известно, что в процессе становления и развития политические науки отразили в своем генезисе все трудности, противоречия и конфликты самостоятельного развития. Существовавший годами искусственный запрет не только заморозил исследовательские работы по политологии, но и остановил объективный анализ реальных политических процессов. В результате политология как наука в нашей стране сильно отстает от развития политических наук в других странах. Сегодня у узбекских политологов есть возможность значительно активизировать исследования в соответствии с требованиями XXI века и проводимыми в нашей стране масштабными реформами.

Происходящие процессы интеграции и дифференциации в политических науках привели к формированию не только новых методологических подходов, но и новых направлений в системе политических наук. Исследования в этих областях должны развиваться не только в высшей школе, но и на уровне «мозговых центров». В наше время вместе с потоком политических «товаров» - учений, теорий и идей расширяется и сфера мировоззрения и практической деятельности людей, являющихся их творцами. Такая ситуация приводит к возникновению различных интересов, конфликтам интересов. Формирование такого подхода у людей часто приводит к выбору неверного пути решения, в результате чего возникают различные потрясения. Конфликтология, одна из отраслей политической науки, представляет собой науку, изучающую динамику социальных конфликтов в обществе, их причины, а также типологию, формы и теоретико-научную основу разрешения конфликтов. Конфликты в обществе можно трактовать одним простым словом как то или иное столкновение интересов в зависимости от их проявления. В процессе преодоления этого конфликта или его теоретического и аналитического изучения мы можем убедиться в его многообразии, что позволяет находить наиболее оптимальные пути их разрешения.

Опорные слова и выражения: политология, международные отношения, мировая политика, «мозговые центры», конфликт, конфликтология, конфликтолог, политический кризис-менеджмент, политический маркетинг и менеджмент, политический PR.

Abstract. The period of independence of the republic can be recognized as the starting point for the development of modern political science in our country. Political science has been taught as a science in the higher educational institutions of the country since 1993. It is known that in the process of formation and development, the political sciences reflected in their genesis all the difficulties, contradictions and conflicts of independent development. The artificial ban that existed for years not only froze the work turned into political science, but also stopped the objective analysis of real political processes. As a result, political science as a science in our country lags far behind the development of political science in other countries. Today, Uzbek political scientists have the opportunity to stimulate research in accordance with the requirements of the 21st century and the large-scale reforms being carried out in our country. The ongoing processes of integration and differentiation in the political sciences have led to the formation of not only new methodological and methodological approaches, but also new directions in the system of political sciences. Research in these areas should be developed not only in higher education, but also at the level of "think tanks". In our time, along with the flow of goods, teachings, theories and ideas, the sphere of worldview and practical activity of the people who are their creators is also expanding. This situation leads to the emergence of different interests, conflicts of interest, and sometimes conflicts. The formation of such a mood in people often leads to the choice of the wrong path of decision, resulting in various shocks. Conflictology, one of the branches of political science, is a science that studies the dynamics of social conflicts in society, their causes, as well as the typology, forms and theoretical and

scientific basis for conflict resolution. Conflicts in society can be interpreted in one simple word as this or that conflict, depending on their manifestation. However, in the process of overcoming this conflict or its theoretical and analytical study, we can be convinced of its diversity.

Keywords and expressions: *political science, politology, international relations, world politics, think tanks, conflict, conflictology, conflictologist, political crisis management, political marketing and management, political PR.*

Кириш. СССРнинг парчаланиши ва бунинг оқибатида Ўзбекистон Республикасини мустақилликка эришиши замонавий сиёсий фанларнинг дастлабки ривожланиш нуқтаси деб эътироф этиш мумкин. Сиёсатшунослик эса фан сифатида мамлакатнинг олий таълим муассасаларида 1993 йилдан бошлаб ўқитила бошланди. Шаклланиш ва ривожланиш жараёнида сиёсий фанлар мустақил тараққиётнинг барча қийинчиликлари, зиддиятлари ва конфликтларини ўз генезисидан акс эттирди. Кўпчиликнинг эсида, энди туғилган ёш сиёсатшунослар қаторига сўроқсиз сўқилиб чопонини ўзгартирган “Илмий коммунизм”, “КПСС тарихи”, “Истмат” деган “фанларнинг” вакиллари кириб келиши қанчалик даражада сиёсий фанлар ривожланишига салбий таъсир кўрсатгани. Ёки ҳозир ғалати туюладиган ҳолат – сиёсий фанларни тақиқлаб қўйилишини эсласак. 2008-2009 ўқув йилидан сиёсатшунослик йуналишида мутахассисларни тайёрлаш тўхтатилгани ва ДТС Классификаторидан бу фанлар чиқарилган эди. Ўша йиллари Республикаимизнинг айримгина таълим муассасаларида, хусусан, Тошкент давлат шарқшунослик институтида ва Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университетида “Халқаро муносабатлар”, “Жаҳон сиёсати” каби йуналишларида мутахассислар тайёрланиб келинди.

Ўн йил давом этган сунъий тақиқ, бир томондан, “Илмий коммунизм”дан “қийимини алмаштирган” ва сиёсатшуносликка айлантирилган ишларни музлатиб қўйган бўлса, иккинчи томондан, реал сиёсий жараёнлар ва сиёсий институтларнинг ривожланишини объектив таҳлил қилинишини тўхтатиб қўйди. Табиийки, сиёсатшунослик фан сифатида бизнинг мамлакатимизда бошқа давлатлардаги сиёсий фанларга нисбатан ривожланишдан анча ортда қолди. Бу ҳолат бугунгача давом этмоқда.

Натижалар ва мулоҳаза: Ҳозир Ўзбекистон сиёсатшунослари учун ўта муҳим ва масъулиятли вақт келди, яъни, XXI аср талабларига ҳамда, юртимизда олиб борилаётган кенг кўламли ислоҳотларга мос равишда изланишларга туртки бериш имконияти яратилмоқда.

Бу борада Ўзбекистон Республика Президентининг сиёсий фанлар соҳасида кадрларни тайёрлаш, фундаментал ва амалий тадқиқотлар самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги қарори (2019 йил 29 январь ПҚ-4139-сон) айти муддао бўлди. Қарорда Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университетида 2019-2020 ўқув йилидан бакалаврият таълим йуналиши ва магистратура мутахассисликларига қабул квоталарини шакллантириш белгиланган.

Қарорда кўрсатилганидек, эндиги асосий масала сиёсатшунос мутахассисларни тайёрлаш бўйича илғор хорижий тажрибаларни ўрганиш, мамлакатимизда амалга оширилаётган сиёсий жараёнлардаги институционал ўзгаришлар, таълим тизимига қўйилаётган замонавий талаблар асосида Давлат Таълим Стандартларини мамлакатимиздаги етакчи сиёсатшунос олимларни жалб этган ҳолда ишлаб чиқиш, янги ўқув режаларда белгиланган фанлар бўйича ўқув услубий адабиётларни яратиш сиёсатшунос олимларимиз олдида турган асосий вазифадир.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 7 февралдаги Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида ПФ-4947-сонли Фармонида давлат ва жамият қурилиши тизимини такомиллаштиришнинг алоҳида тамойил сифатида белгиланиши, ушбу вазифани амалга оширувчилар асосан мана шу йўналиш мутахассислари зиммасига улкан масъулиятни юклайди ва сиёсатшунос кадрларни тайёрлашга алоҳида эътиборни талаб этади.

Бугунги кунга келиб чет давлатларда ушбу фанда янги ғоялар, назариялар, изланиш усуллари ва илм-фан мактаблари (йўналишлари) ишлаб чиқилмоқда, янги парадигмалар яратилмоқда. Сиёсий фанларда давом этаётган интеграция ва дифференциация жараёнлари нафақат янги метод ва методологик ёндашувлар, балки сиёсий фанлар тизимида янги йўналишлар – сиёсий менежмент, сиёсий маркетинг, сиёсий консалтинг, имиджмейкинг, сиёсий PR, кризис-менежмент ва бошқа амалий ва назарий тармоқлар шаклланишига сабаб бўлди.

Сиёсатшунослик ва шунга яқин бўлган фанларга деярли дунёнинг барча давлатларида талаб катта ва ривожланиб келмоқда, ва бу фанлар Ўзбекистон учун ҳам ўта муҳим. Шу билан бирга, бу йўналишдаги тадқиқотларни нафақат олий таълим юртлиларида, балки “ақл марказлари” даражасида ҳам ривожлантириш лозим. Альтернатив, муқобил конструктив сиёсий хулосалар ва таклифларни шаклланишида мустақил “ақл марказлари” ўрни бекиёсдир.

Инсоният тараққиёти тарихи турли, айти пайтда, ўзига хос манфаатли муносабатларга эга, шаклан мазмунан бир-бирини такрорламайдиган шахс, гуруҳ, қатламлар ҳамда воқеа-ҳодисаларга ҳар хил ёндашувларнинг намоён бўлиши билан характерланади. Турфа маданият ва ёндашувлар ижтимоий ҳаётнинг ривожланишининг оқилона асослари пайдо бўлишига, тараққиёт қонуниятининг назарий ва амалий мезонлари шаклланишига хизмат қилиши билан бирга инсон ва жамият ҳаётида турли ижтимоий хатарлар, таназзуллар, мурасизликнинг, тоқатсизликнинг бетакрор шакллариининг намоён бўлишига олиб келади. “Бугунги кунда бутун дунёда аҳолининг, биринчи навбатда, ёшларнинг онги ва қалбини эгаллаш учун қандай кескин кураш бораётганини, диний экстремизм, терроризм, гиёҳвандлик, “оммавий маданият” каби таҳдидларнинг кучаяётганини ҳисобга оладиган бўлсак, фарзандларимиз тарбияси,

маънавий-маърифий соҳадаги ишларимизни бир зум ҳам сусайтирмасдан, аксинча, уларни янги босқичга кўтаришимиз зарур”¹.

Айнан конфликтли вазият феномени ўз хусусиятлари билан ижтимоий ҳаётда алоҳида ўрин тутди ва жамият тараққиётининг барча босқичларида кузатилади. Бунинг индивидуал, оилавий, жамоавий, миллий, минтақавий ва халқаро кўринишларини назарда тутишимиз мумкин. Маълумки, дунё глобаллашуви, иқтисодий ва сиёсий интеграция жараёнлари таъсирида минтақалар ва ҳудудлар ўзига хос ижтимоий манзара касб этмоқда. Товарлар, таълимотлар, назариялар, ғоялар оқими билан бир қаторда, уларнинг яратувчиси бўлган инсонларнинг дунёқараши ва амалий фаолияти доираси ҳам кенгайиб бормоқда. Бу ҳол турфа манфаатли муносабатларнинг пайдо бўлишига, манфаат йўналиши қарама-қаршилигига, баъзан тўқнашувларга ҳам сабаб бўлмоқда. Кишилар орасида бундай кайфиятнинг шаклланиши кўпинча ечимда нотўғри йўлнинг танланишига, оқибатда, турфа хил ларзаларнинг рўй беришига сабаб бўлмоқда.

Жамият ҳаёти муайян нормалар ва амал қилиш тартибларига асосланади. Бу ҳолат ҳуқуқ ва бурч, эркинлик ва масъулият ҳамма вақт бирга, узвий алоқада амал қиладиган тушунчалар эканлигини таъкидлайди. Фуқароларнинг маънавий-маърифий савияси, билими ва малакаси, салоҳияти, умумманданий даражаси қанчалик баланд бўлса, зиддиятли муносабатлар муросага келиб, эркин, фаровон ҳаётни таъминлашга шарт-шароит яратилади. Жамият ҳаётидаги тинчлик ва адолат ғоялари билан амалдаги нормативлар мазмунининг мувофиқлиги кишилар фаолиятидаги амалий кўникмаларнинг шаклланишига ҳам сабаб бўлади.

Маълумки, конфликтология – жамиятдаги ижтимоий конфликтлар динамикаси, уларнинг сабаблари, шунингдек, конфликтлар типологияси, формаларини ҳамда конфликтларни бартараф этишнинг назарий-илмий асосларини тадқиқ этувчи фан. Биз узоқ йиллар мобайнида собиқ Совет тузумининг мамлакатимиздаги ҳукмронлиги боис, кўплаб ижтимоий-гуманитар фанлар қатори конфликтология назариясини ҳам ўргана олмай келдик. Зеро, совет жамиятидаги ўзига хослик “ноконфликтли жамият” билан ҳарактерланар, амалиётда эса ижтимоий конфликтнинг турли типлари ва кўринишларини ҳар қадамда учратиш мумкин эди. Бироқ бу мавзулардан баҳс этмоқ “совет фуқароси” учун мутлақо таъқиқланганди.

Шукроналар бўлсинки, мустақиллик туфайли биз кўпга “махфий” бўлиб келган мавзулар ҳақида ҳам фикрлаш имконига эга бўлдик. Конфликтологияни ўрганиш нафақат назарий, балки амалий жиҳатдан ҳам катта аҳамиятга молик. Фаннинг бу йўналиши давлат ва жамиятдаги – индивидлар ўртасидаги майда конфликтлардан то глобал миқёсигача бўлган конфликтларни ўрганиш жараёнида ўзининг реал кўрсаткичлари билан одамларга амалий ёрдам беради. Индивидлар, ижтимоий гуруҳлар, давлатлар ўртасидаги конфликтларни куч

¹ Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2016.- 176.

ишлатиш ёки тинч, музокаралар ўтказиш йўли билан цивилизацион ҳал этиш ҳамда уларнинг ижобий натижаларини ҳам олдиндан кўрсатиб бериш имконияти туғилади. Конфликтлар табиатини билиш ҳар бир инсон учун ўта муҳимдир. Зеро, ҳеч бир инсоннинг ҳаёт сониялари қарама-қаршиликларсиз бўлмайди. Бу ҳаёт қонуниятидир.

Хулоса. Конфликтология назариясини ўрганиш инсон учун, энг аввало, ўз “инсонийлик табиатини” чуқур англаб етишида муҳим аҳамият касб этади. Жамиятдаги конфликтларни четдан кўринишига қараб, оддий бир сўз билан у ёки бу конфликт деб изоҳлаб қўйиш мумкин. Бироқ ўша конфликтни баргараф этиш ёки назарий-таҳлилий жиҳатдан ўрганиш жараёнида унинг нақадар серқирра эканлигига амин бўламиз. Конфликтлар табиатининг ана шундай кўпқиррали хусусиятга эга эканлиги уни таҳлилий жиҳатдан ўқиб ўрганишда ҳам маълум қийинчиликларни юзага келтириши табиий.

Замонавий конфликтологиянинг асосий мақсадлари республикамизда, бизнингча, қуйидагилардан иборат:

1) фан объекти бўлиб келган барча конфликтларни тадқиқ этиш, конфликтология назариясини жадал тараққий эттириш;

2) мамлакатда конфликтология таълими тизимини яратиш, жамиятда конфликтологияга оид билимларни тарғиб қилиш;

3) мамлакатда конфликтларни башоратлар, олдини олиш ва мувофиқлаштириш бўйича конфликтолог олимларнинг амалий иш тизимини ташкил қилиш.

Биринчи мақсадга эришиш, яъни конфликтология методологияси, назарияси ва услубларини ривожлантириш учун қуйидаги мазмунли ва ташкилий вазифаларни ҳал қилиш талаб этилади:

1) хусусий конфликтологик фанларнинг ўта тарқоқлигини енгиб ўтиш;

2) конфликтологларни конфликтологиянинг барча тармоқлари билан таништириш ва шу асосда мустақил фанларни (“Халқаро муносабатларда конфликтларни ечиш”, “Сиёсий кризис-менежмент”, “Сиёсий маркетинг ва менежмент”, “Сиёсий PR” ва х.к.) шакллантириш;

3) конфликтларнинг фанлараро тадқиқотларини амалга ошириш;

4) конфликтология илмий мутахассислигини ажратиб чиқариш – аввалига, эҳтимол, психология, социология ёки сиёсатшунослик доирасидаги мутахассисликлардан бири сифатида;

5) конфликтологиянинг методологик, назарий ва услубий муаммоларига бағишланган илмий ва илмий-амалий конференцияларни мунтазам равишда ўтказиш;

6) барча турдаги реал конфликтларнинг вазиятга доир натижаларини ўз ичига олган эмпирик маълумотлар тизимли базасини яратиш;

7) “Конфликтология муаммолари” мавзусида илмий мақолаларни нашр эттириш, фаннинг фундаментал муаммоларини конфликтларга бағишланган бошқа даврий нашрларда кенгрок акс эттириш;

8) Жаҳон конфликтологлари ҳамжамияти билан илмий алоқаларни кенгайтириш, Ўзбекистонда бу соҳадаги хорижий муаллифларнинг энг аҳамиятли ишларини чоп эттириш.

Иккинчи мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифалар ҳал этилиши лозим:

- 1) ОЎЮлари ўқув мутахассисликлари рўйхатини кенгайтириб, улар учун “Конфликтология асослари” курси ўқув фанларидан бирига айлантириш;
- 2) психология, социология, сиёсатшунослик доирасида “Конфликтолог” ўқув ихтисослигини киритиш, кейинчалик мустақил ўқув мутахассислигини жорий этиш;
- 3) халқ хўжалигининг барча тармоқларида, айниқса раҳбарлар учун, мутахассислар малакасини ошириш тизимида “Сиёсатшунослик”, “Сиёсий менежмент”, “Конфликтология асослари” ўқув фанларини жорий этиш.

Ўйлаймизки, бу таклифлар амалга оширилаётган ислохотларнинг самарадорлигига хизмат қилади.

